

Josep Roca-Pons, lingüista i filòleg: alguns records d'un amic i deixeble

Abans de l'any 1974 els meus coneixements de la llengua catalana eren pràcticament inexistents. Aquesta mancança d'informació resultava del fet que a la universitat nord-americana on jo seguia llavors la carrera de filologia castellana, els professors mai no n'havien parlat o, com a màxim, només s'hi havien referit de passada i en termes poc o gens clars. Això no obstant, com que m'interessava la lingüística i especialment la història de les llengües derivades del llatí (tot i que he de confessar que tampoc no en sabia gaire en aquella època), i, a més a més, sabia que al sud de França es parlava (o s'havia parlat) provençal o occità, la llengua dels trobadors medievals, tenia una idea més aviat boirosa respecte a la relació estreta entre aquest idioma i el català. Tot això, però, va canviar radicalment a partir del moment en què un professor d'origen cubà, conscient del meu interès en la lingüística, em va recomanar continuar els meus estudis a la Universitat d'Indiana a Bloomington perquè tenia un programa de lingüística excel·lent, i també perquè, en paraules seves, «Allí está José Roca-Pons, autor de una gramática muy importante». Poc sospitava jo en aquell moment que l'esmentat «José Roca-Pons» resultaria ser el professor Josep Roca-Pons, el mateix que més endavant em dirigiria els estudis de lingüística hispanoromànica, m'ensenyaria les primeres paraules de la llengua catalana i, en fi, tindria un impacte enorme i indeleble sobre la meua vida.

Josep Roca-Pons, lingüista, difusor de la llengua i la cultura catalanes a Nord-amèrica, honorat amb la Creu de Sant Jordi (1988) i membre numerari de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans (1989), va néixer el 12 de desembre de 1914 a Sarrià (Barcelonès) i va morir el 28 d'agost del 2000 a l'hospital de Sant Pere de Ribes (el Garraf). Fou un home erudit i educat, de caràcter reservat encara que molt generós; un home dotat d'un fi sentit de l'humor, i un gran patriota

dedicat incondicionalment a la seva llengua i cultura catalanes. De jove va estudiar a diverses escoles, incloent-hi la dels Germans de la Bonanova, tot i que va aprendre les primeres lletres, entre els quatre i els vuit anys, en aranès i francès a la Vall d'Aran, on la seva família va fer llargues estades ocasionades per la feina del seu pare. A Barcelona va realitzar els estudis de batxillerat a l'Institut Balma i després va llicenciar-se en dret a la Universitat de Barcelona el 1935. En realitat, però, la carrera d'advocat mai no l'havia entusiasmat gaire; hauria preferit especialitzar-se en filosofia o bé en música. Un cop acabada la Guerra Civil espanyola, Roca-Pons va prendre la decisió de tornar a la universitat i estudiar filosofia, tot i que ben aviat es va adonar que les circumstàncies polítiques i culturals d'Espanya, i sobretot les de Catalunya en aquella primera època de postguerra, no afavorien gens ni mica la carrera de filòsof. Així, doncs, va posar-se a estudiar filologia romànica a la Universitat de Barcelona, on va llicenciar-se de nou l'any 1941. Va continuar els estudis de filologia romànica a la Universitat de Madrid, on el 1953 va presentar la tesi doctoral «Estudios sobre perífrasis verbales del español», dirigida pel doctor Antoni M. Badia i Margarit (qui era aleshores catedràtic de gramàtica històrica espanyola a la Universitat de Barcelona), la qual fou guardonada amb el Premi Menéndez Pelayo 1953. Aquesta obra, revisada i publicada a Madrid l'any 1958 pel Consell Superior d'Investigacions Científiques, encara es considera fonamental i de consulta obligatòria per a l'anàlisi de les perífrasis verbals en castellà o qualsevol altra llengua romànica.

El llibre *Estudios sobre perífrasis verbales del español* no fou el primer treball lingüístic publicat per Josep Roca-Pons, atès que ell ja havia lliurat a la impremta diversos articles sobre temes de morfologia i de sintaxi verbals, entre els quals convé esmentar «Entorn del valor auxiliar del verb castellà *ir* amb el participi» (*Estudis Romànics*, 4 (1953-1954), p. 95-110); «*Estar* amb participis, adjectius i complements preposicionals» (*Revue des Langues Romanes*, 82 (1955), p. 5-23); «Verbs auxiliars afins a *estar* en català antic» (*Estudis Romànics*, 6 (1957-1958), p. 189-193). Fins i tot s'hi va estrenar llavors amb un article de tema dialectal: «Algunas particularidades del habla del Valle del Flamisell» (*Actes du Deuxième Congrès International d'Études Pyrénéennes*, Tolosa, (s. n.), 1955, p. 70-81). Després van aparèixer amb un ritme ben notable i en publicacions prestigioses els treballs «*Tenir* + participi en català antic» (*Miscelánea filológica dedicada a Mons. A. Griera*, Barcelona, Consejo Superior de Investigaciones Científicas i Instituto de Estudios Pirenaicos, 1960, p. 292-312); «*Estar* més gerundi en català antic» (*Estudis Romànics*, 8 (1961), p. 1-5); «Le sujet et le prédicat dans la langue espagnole» (*Revue de Linguistique Romane*, 29 (1965), p. 249-265); «Estudio morfológico del verbo español» (*Revista de Filología Española*, 49 (1966), p. 73-89); «Morfologia verbal catalana» (*Estudis Romànics*, 12 (1963-1968), p. 227-254); «El aspecto verbal en español» (*Linguistica Antverpiensia*, 2 (1968), p. 385-399); entre d'altres, alguns dels quals

són especialment remarcables per l'aplicació de principis estructurals a l'anàlisi del sistema verbal català o castellà. Cal notar en aquest sentit que Roca-Pons fou un dels capdavanters de l'estructuralisme i de la seva aplicació a l'estudi del català, tal com suggereix el títol del seu article «La llengua catalana i les noves tendències en lingüística» (*Serra d'Or* (desembre 1964)).

Mentre Roca-Pons enllestia les seves primeres publicacions lingüístiques també feia classes de filologia romànica i de gramàtica general a la Universitat de Barcelona, on va tenir els càrrecs de professor adjunt i de professor encarregat entre 1947 i 1955. I, tal com feien llavors molts estudiosos, feia alhora classes particulars. Tanmateix, en aquells anys de postguerra la possibilitat d'aconseguir una càtedra, o si més no un lloc fix com a professor titular a l'esmentada universitat (o a qualsevol altra de l'Estat espanyol), semblava fora de l'abast; així, doncs, Roca-Pons, seguint les petjades d'altres intel·lectuals catalans, va decidir anar-se'n cap a Amèrica i exercir-hi de professor.

La vida acadèmica de Josep Roca-Pons més enllà de Catalunya no va començar als Estats Units sinó a Cuba, on l'any 1955 va aconseguir un lloc com a professor de lingüística hispànica i general a la Universitat d'Oriente, a Santiago de Cuba. Al cap de poc temps, però, el tancament de les universitats cubanes esdevingut a conseqüència de la crisi civil i militar de l'illa va fer que Roca-Pons es desplaçés el 1956 als Estats Units i concretament a la ciutat de Nova York, on va ser acollit molt cordialment pel distingit lingüista aragonès Tomás Navarro Tomás, el qual era aleshores catedràtic de la Universitat de Colúmbia. A Nova York Roca-Pons va dedicar-se a la recerca i alhora a considerar altres possibilitats pel que feia al seu futur professional.

Va ser durant l'estada a Nova York (1956-1958) que Roca-Pons va rebre l'oferta d'un lloc de professor de filologia castellana a la Universitat d'Indiana arran d'una conversa entre l'esmentat Tomás Navarro i el professor gallec Agapito Rey, el qual era llavors director del Departament d'Espanyol i Portuguès d'aquella universitat situada al poble de Bloomington. Així el 1958 Roca-Pons va desplaçar-se a Bloomington a fi d'iniciar la seva llarga docència (1958-1981) en una de les universitats públiques més importants dels Estats Units. Hi va fer una bona amistat amb el ja esmentat Agapito Rey (l'any 1980 Roca-Pons editaria en honor del seu col·lega el volum *Homenaje a Don Agapito Rey* [Bloomington, Indiana University, Department of Spanish and Portuguese]), el qual va donar el seu suport a Roca-Pons quan aquest, poc després de la seva arribada a la Universitat d'Indiana, va manifestar el seu desig d'oferir-hi, a més de les acostumades assignatures de llengua i lingüística castellanes, i, algun cop, també una de literatura escrita en aquest mateix idioma, un parell d'assignatures catalanes: l'una de llengua i l'altra de literatura (medieval i moderna), les quals es convertirien més tard en quatre: llengua, lingüística, literatura medieval i literatura moderna, gràcies al

suport d'alguns dels seus col·legues, entre els quals cal destacar d'una manera especial la professora i poetessa Concha Zardoya.

A més de la seva docència a la Universitat d'Indiana, Roca-Pons, aprofitant un estiu, un any sabàtic o bé la possibilitat d'aconseguir una excedència, va fer classes com a professor visitant en una sèrie d'universitats addicionals: la Universitat de Puerto Rico (Río Piedras, estiu de 1962), la Universitat de Georgetown (Washington, curs de 1962-1963), la Universitat de Carolina del Nord (Chapel Hill, estiu de 1967) i la Universitat Autònoma de Barcelona (curs de 1970-1971 i estiu de 1978).

Les activitats docents i investigadores de Josep Roca-Pons a la Universitat d'Indiana, si bé lligades inicialment i principalment a la filologia castellana, amb el transcurs del temps van anar concentrant-se cada cop més en la llengua, la literatura i la cultura catalanes. Aquest canvi d'orientació acadèmica va correspondre a un esdeveniment que no vacillo a descriure com l'inici d'un veritable apostolat de Roca-Pons a favor de la seva llengua i cultura, cosa que a partir de l'any 1975 aproximadament el va induir a dedicar-se quasi exclusivament a l'ensenyament del català. I, en aquest sentit, es pot observar que al començament del curs 1976-1977 va aparèixer al Departament d'Espanyol i Portuguès de la Universitat d'Indiana, i concretament a la porta del despatx de Roca-Pons, una placa que l'anunciava com la seu dels *Catalan Studies* (és a dir dels 'estudis catalans'), la qual hi havia estat penjada d'amagat per algun dels seus deixebles.

Al mateix temps que Roca-Pons publicava el seu llibre escrit en anglès i de caràcter divulgatiu, *Introduction to Catalan literature* (Bloomington, Indiana University, 1977), preparava amb el professor Albert Porqueras-Mayo el Primer Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-amèrica, el qual es va celebrar a la Universitat d'Illinois (Urbana) els dies 30-31 de març i 1 d'abril de 1978. S'hi va fundar llavors la North American Catalan Society (NACS), de la qual Josep Roca-Pons esdevindria el primer president i, més tard, president d'honor. Fou dins el marc d'aquest col·loqui que Roca-Pons va iniciar, amb el discurs inaugural «La projecció exterior de la cultura catalana» (*Estudis de llengua, literatura i cultura catalanes: Actes del Primer Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-amèrica*, Barcelona, Publicacions de l'Abadia de Montserrat [PAM], 1979, p. 41-57), una sèrie d'estudis sobre la difusió de la cultura catalana o bé la condició social del català, els quals es publicarien principalment en els volums d'actes dels col·loquis següents organitzats per la NACS. Els títols d'alguns d'aquests treballs són: «Per la difusió de la llengua catalana» (*Actes del Segon Col·loqui d'Estudis Catalans a Nord-amèrica*, Barcelona, PAM, 1982, p. 262-272); «La NACS (North American Catalan Society)» (*El català a Europa i a Amèrica*, [Amsterdam] i Barcelona, Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalana i PAM, 1982, coll. «Estudis de Llengua i Literatura Catalanes», núm. 5, p. 42-54); «La cultura castellana i la catalana» (*Actes del Tercer*

Colloqui d'Estudis Catalans a Nord-amèrica: Estudis en honor de Josep Roca-Pons, Barcelona, PAM, 1983, p. 262-272); «La situació social de la llengua catalana» (*Actes del Cinquè Colloqui d'Estudis Catalans a Nord-amèrica*, Barcelona, PAM, 1988, p. 242-257), i «La catalanística als Estats Units i al Canadà» (*Actes del Novè Colloqui Internacional de Llengua i Literatura Catalanes*, vol. 3, Barcelona, PAM, 1993, p. 427-429), entre d'altres.

La tasca docent de Roca-Pons a Nord-amèrica, i, especialment, a la Universitat d'Indiana, fou sempre molt personal; i, sobretot, quan es tractava de la llengua i la cultura catalanes era una obra apassionada que atreia i encoratjava els alumnes amb el seu gran entusiasme i exemple científic. Ell, però, mai no volia fer-los sentir cap obligació a interessar-se per la llengua i la cultura del seu mestre. No n'hi havia cap necessitat, atès que el caràcter de Josep Roca-Pons: savi, idealista, honorat, i absolutament convençut del gran valor de la seva llengua i cultura pròpies, ja era suficient per atreure'ls-hi i inspirar-los una estima i lleialtat duradores. Cal reconèixer, però, que malgrat els innombrables mèrits personals i professionals de Josep Roca-Pons, el gran èxit del seu mestratge a la Universitat d'Indiana potser no hauria estat possible sense la constant i entusiàstica col·laboració de la seva dona, Teresa Boix Gubert, d'origen palamosí, amb la qual va casar-se a Montserrat el 1964. A Bloomington eren una parella inseparable, de vegades fins i tot dins l'aula on sovint tots dos es posaven a parlar en català perquè els alumnes poguessin escoltar una conversa en aquesta llengua. I no escassejaven les vesprades a Bloomington, aquell poble universitari envoltat de camps sembrats de blat de moro, quan el matrimoni Roca-Pons convidava els amics i alumnes a casa seva per parlar de temes d'interès comú i gaudir d'unes mostres exquisides de la cuina catalana acompanyades de vins del Penedès o bé de cava de l'Anoia. Quan Josep Roca-Pons es va jubilar de la Universitat d'Indiana l'any 1981 ja havia dirigit una mitja dotzena de tesis doctorals sobre temes catalans i havia format una veritable escola d'estudiosos catalanòfils, un bon nombre dels quals continuen avui d'una manera o altra l'obra del seu mestre.

Un cop jubilat i lliure d'obligacions docents, Roca-Pons va iniciar una nova etapa de la vida al costat de la seva muller Teresa. Cap a l'inici de la dècada dels anys setanta el matrimoni Roca-Pons va decidir viure a Sitges arran del seu retorn definitiu a Catalunya. Fou de fet un acord pres per tots dos. D'una banda, en Josep, barceloní, volia tenir accés a Barcelona per tal de poder participar en la vida acadèmica i cultural de la capital catalana; i, de l'altra, la Teresa, empordanesa, cercava el mar i un ambient més aviat tranquil i acollidor. I Sitges els va enamorar gairebé a primera vista. Va ser, doncs, amb la idea d'establir-se en aquesta bella vila del Garraf que s'hi van comprar un pis al carrer de Santiago Rusiñol l'any 1974, el qual van estrenar a l'estiu següent.

Des de Sitges Roca-Pons va continuar les seves activitats intel·lectuals i alhora

educatives. Poc després d'haver-se establert a Sitges Roca-Pons, juntament amb el professor nord-americà Gene Mitler, va organitzar-hi uns cursets sobre l'art i la cultura de Catalunya per a grups d'alumnes estrangers, els quals van impartir-se durant diversos estius. A més d'assistir a les reunions normals i de col·laborar en diferents projectes de la Secció Filològica de l'Institut d'Estudis Catalans, va participar en diversos congressos internacionals, com ara els de la North American Catalan Society o bé de l'Associació Internacional de Llengua i Literatura Catalanes; i durant més d'una dècada va ser l'editor principal de la revista *Catalan Review*. Cap al final de la dècada dels vuitanta Roca-Pons va ingressar com a membre al Grup d'Estudis Sitgetans; i a la mateixa època aproximadament va ser proclamat Amic Predilecte de Sitges per acord de l'ajuntament d'aquesta vila. A més a més, va ser un lector assidu de la biblioteca pública de Sitges, on sempre fou molt ben rebut i atès per les amables bibliotecàries, de les quals mereixen un esment especial Maria Dolors Mirabent i Maria Saborit.

I ara voldria fer una sèrie de reflexions addicionals sobre Josep Roca-Pons, tot afegint-hi alguna anècdota o detall divertit i potser no gaire conegut fins ara.

Tots els que van conèixer Josep Roca-Pons es van adonar aviat que era un home amb una marcada tendència a distreure's. En aquest aspecte, doncs, el seu caràcter corresponia perfectament amb la imatge popular del savi professor: un que té els peus a terra científicament, això sí; però que sovint es troba amb el cap una mica als núvols. Per exemple, quan Roca-Pons vivia a Bloomington més d'una vegada s'havia oblidat d'on vivia. Un dia, havent plegat de la feina a la universitat, en arribar a casa es va estranyar molt que malgrat repetits esforços per obrir la porta la clau que tenia no entrés al pany, cosa que no entenia pas fins que al cap d'una estona va recordar que ja no hi vivia perquè havia canviat de casa feia uns quants anys. I, en una altra ocasió, va esdevenir-se quelcom semblant. En arribar al que es pensava que era el seu pis, es va sorprendre molt que no en pogués obrir la porta. Ho va intentar diverses vegades sense èxit. Després, tot perplex, irritat i pensant que per algun motiu la seva dona no el sentia o bé que havia canviat el pany sense dir-li'n res, va començar a cridar i a donar cops molt forts a la porta. De sobte va sentir una veu que venia des d'un pis situat més amunt. Era la de la seva muller que li deia: «Josep! Què fas ara? Nosaltres no vivim pas en aquell pis sinó en aquest!».

Un dia, mentre Roca-Pons feia una sèrie d'encàrrecs al centre de Barcelona acompanyat per un amic, tots dos van decidir entrar en un edifici que tenia a banda i banda de la porta unes finestres enormes; en Josep, sens dubte distret, va equivocar-se i va entrar en l'esmentat edifici a través d'una de la finestres tot trencant-la. El seu amic el va acompanyar de seguida a l'hospital, on, en presentar-se a urgències, en Josep va anunciar amb una cara i una veu ben serioses: «Sóc un senyor que ha passat per un vidre».

Un altre vessant del caràcter de Josep Roca-Pons fou la seva gran preocupació pels drets humans i alhora per la condició dels animals. Apreciava molt els animals i especialment els gossos. No foren pocs els caps de setmana que tot sol agafava un tren des de Sitges per anar a una exposició canina al Parc de la Ciutadella de Barcelona.

Josep Roca-Pons, «Roqueta», com li deia afectuosament la seva dona Teresa, va ser de debò un «home de ciència i passió», per fer ressò d'una expressió reeixida del seu amic i col·lega Antoni M. Badia i Margarit (*Ciència i passió dins la cultura catalana*, Barcelona, PAM, 1977). A més de la seva obra científica, el llegat més important de Roca-Pons, reconegut en vida per ell mateix i que li era motiu d'una gran satisfacció, són sobretot els seus deixebles, entre els quals té el goig d'incloure's el qui us adreça avui aquestes paraules. El traspàs de Josep Roca-Pons, esdevingut fa gairebé deu anys, ens va privar no només d'un distingit lingüista i apòstol de la llengua i la cultura catalanes, sinó també d'un patriota català, d'un filòsof, d'un gran afeccionat a la música clàssica, d'un defensor dels drets humans i dels animals, i, sobretot, d'un estimat amic i mestre.

PHILIP D. RASICO
Universitat Vanderbilt
Institut d'Estudis Catalans